

В. І. МІНАСЯН
БАРВИ ЖИВОГО СЛОВА

Розмовна лексика і фразеологія можуть, як відомо, виконувати в художньому творі найрізноманітніші стилістичні функції. У мові роману В. Яворівського «Оглянься з осені»¹ вони як важливий художньо-зображальний засіб використовуються дуже широко, надаючи тексту твору невимушеності, жвавості, підкреслюючи простоту і природність описуваних ситуацій. Розмовні слова і вирази залучаються автором також з метою індивідуалізації мовлення персонажів, вони є дійовим засобом характеристики осіб, явищ і т. ін.

Так, розповідаючи про голову колгоспу Маркіяна Підкову, В. Яворівський і в авторській мові вдається до розмовної лексики і фразеології з виразною стилістичною настановою — зробити живою, динамічною оповідь про ветерана праці: «Підкова завжди *вивертав ситуацію* так, що з неї обсипався помпезний лоск, вона враз поставала у безпомічно комічному вигляді — найкомічніше у ній поставав сам Підкова. Тоді найрозумніше було розвести руками і сказати: *ну, що ти з нього візьмеш*, із цього *хитрючого*, екзотичного подільського дядька, про якого розповідають анекдоти в обласному центрі, до якого *рвуться* журналісти, щоб потім не *розвішувати вуха* у товаристві, а й собі *вклеїти* якусь напівнебилицю про Підкову. Однак за першої ж потреби кожен, хто вважав, що маленькі Підковині хитрощі посильні і йому, печально розводив руками: або *перебирав* або ж *недобирав!* І починав поважати Маркіяна Тадейовича ще більше і відданіше» (151). Використання стилістично зниженого шару лексики, елементів спонтанного усного мовлення (*вивертати ситуацію, що з нього візьмеш, хитрючий подільський дядько, розвішувати вуха, вклеїти якусь напівнебилицю*) аж ніяк не принижує образу голови. За допомогою цих засобів створюється образ цілком позитивний і разом з тим життєво правдивий. Читач вірить у його реальне існування.

За допомогою усно-розмовних засобів в іншому випадку автор правдиво відбиває особливості індивідуальної манери мовлення літньої селянки: «Маринею її звали лише в очі, а поза очі — *Якау*, бо кожне вимовлене нею речення було б неповноцінним, якби вона разів з десять не повторила: «*А я кау, а вона мені кае, а я їй знов кау...*» (15-16); «— *Нічо-нічо...* от хай у тебе осліпне телевизор — прийдеш до Гриня, а я тобі *покау* тоді місцеву програму» (48). Взагалі справжня царина розмовної лексики — це пряма мова персонажів. Мова молодій сільській лікарки Романи Лебедин у цілому передає її рішучий характер, тверду вдачу, а розмовні елементи надають висловлюванням молодій жінки жартівливо-гумористичного ефекту: «Мій принцип, Олександр, такий: лікувати треба лише те, без чого людина не може жити. Решту — *чикрижити!*» (97); «Кидай у борщ свої баскетбольні лаври. ...Я умовила нашу *городищенську стоматологічну гусочку*. Вона поїде в твоє, Устиме, Мукачево, а ти бери мішок зубного цементу і сюди, в Городище, на її місце. Вже з обласним *зубодером* домовилася» (146); «Романа.. крикнула операційній сестрі:— Знайдіть Іллю Капітана на фермі. Завтра зранку *буду різати йому грижу*. Заодно й *апендикс йому вичищу*. Витерпять!» (11). Слова *чикрижити, зубодер* та ін. у мовленні молодій освіченої жінки тут цілком виправдані: лікарка вживає їх свідомо, розуміючи їхнє знижене стилістичне забарвлення.

Особливого стилістичного ефекту досягає письменник у тих контекстах роману, де стикаються загалом нейтральні, хоч і книжного походження слова, і слова виразно розмовні або вжиті в розмовному значенні. Навіть слова іншомовного походження і терміни у таких випадках переосмислюються, набуваючи здебільшого жартівливо-гумористичного забарвлення: пор. *легальна лисина, лазерний погляд, портативний товариш* (тобто низький на зріст), *запасники розуму* тощо. А стилістично марковані слова, наприклад, такі розмовні, як *анатомичка* (викладач анатомії), *вантажівка, асфальтівка* в розмовному контексті нейтралізуються, значною мірою втрачають свій розмовний характер.

¹ Яворівський В. Оглянься з осені. — К., 1984. Далі після прикладів у дужках наводяться посилання на сторінку цього видання.

Важко переоцінити роль розмовних слів у творенні образної тканини оповіді. Розмовні лексеми у контексті, набуваючи переносних відтінків значень, лягають в основу нових оригінальних метафор. При цьому перенос значень відбувається із сфери діяльності людей у світ природи і навпаки, напр.: «Городища обжили Сарматський горб з усіх боків і *вершникують* на ньому вже кілька століть, поволі *стягуючи* сюди лише ті надбання цивілізації, котрі не застували б найголовнішого винаходу людства — садів» (4); «Понуро *куняє* високий флюгер біля школи» (7); «Вітер міг би піти і небом, де лише інколи *бовтається* якась пташка, і то така молода, що може чинити опір хіба що зовсім юному *вітреняті*» (5); «*Вітрячок* на Гриневій хаті *нерішуче вирішував*: у який бік йому трішки повертитися, щоб не заіржавіла вісь?» (76); «Розчесатися до ладу вона [Романа] вже не змогла, зозла скудовчила волосся ще більше, запустила мотор, рвучко *роздрочила* його і, хвацько вивертаючи кермо, виїхала за ворота... *вереснувши гальмами* зупинилась, погнала машину заднім ходом» (11).

Надзвичайно виразну стилістичну роль відіграють розмовні слова, особливо новітні, в епізоді, в якому письменник, наче у фантастичному сні-видінні, поєднує різні історичні епохи — стародавні події ординської навали і наше сьогодення: «*Пошрамований* ординець *ганяє* по степу за Сяньком Барвінським, що *вершникує* на мотоциклі, жбурляє навздогін сліпучий зашморг, *заарканює* ним кермо мотоцикла. Сянько зозла *газує*, тягне ординця за собою, вислизає загнаний кінь з-під вершника, тіло ординця охляло волочиться за мотоциклом Богдан Гусяр заїздить кукурудзяним комбайном із тилу, запускає блискучі ножі під копита ординських коней, *попльовує* на долоні й *приспівує*» (129-130).

Аналіз уживання розмовної лексики і фразеології в романі В. Яворівського «Оглянься з осені» показує, що автор часто вдається до цих засобів посилення експресивності і образності художнього мовлення, досягаючи цим потрібного стилістичного ефекту.